

NOGAY MASALLARINDA FORMELLER

Ayten ATAY*

Özet

Bu makalede, Türk dünyasının bir parçası olan Nogay Türklerine ait masallarda geçen formeller ele alınmıştır. Masal içinde çeşitli görev ve şekillere sahip kalıplaşmış ifadeler olan formeller, aynı dil ve geleneğin ürünleri oldukları için hemen hemen bütün Türk dünyasında ortak kullanılan kültür unsurlarındandır.

Anahtar Kelimeler: *Masal, Formel, Nogay, Tekerleme*

Résumé

Les expressions Stéréotypées Dans Les Contes Nogayes

Dans cet article, on examine les expressions stéréotypées qui se trouvent dans les contes aux Nogayes Turcs qui sont une partie du monde de Turcs. Dans les contes, les expressions stéréotypées qui ont de diverses façons et fonctions, parce qu'elles sont les produits de même tradition et même langue sont les éléments de culture qui s'emploient presque commun dans tout le monde de Turcs.

Mots-clés : *la conte, Les expressions stéréotypées, Nogay,*

* Yard. Doç. Dr. Pamukkale Üniv. Fen-Edb. Fak., Öğretim Üyesi

Abstract

The Stereotypes in Nogay Tales

This paper brings to light the stereotypes portrayed the Nogay tales as a part of the Turkish world. As the stereotypes have same language and tradition, it should have various due and known explanation. For that reason, tale has almost been seen in all Turkish world.

Key words: *Tale, stereotype, Nogay, jingle*

Masal içinde, belli bir ihtiyaçtan doğmuş, çeşitli görev ve şekillere sahip kalıplaşmış ifadeler olan formeller (*Sakaoğlu, 1999:57*), sözlü kültür ürünlerinin icrasında ve yapısında önemli bir yere sahiptir.

Formeller hakkında özellikle, “Sözlü Teori”nin kurucusu Milman Parry’den bu yana çeşitli araştırmalar yapılmış, farklı fikirler ortaya konulmuştur. Parry’e göre, formeller “Esas itibariyle, verilmek istenen bir fikri ifade etmek için aynı ölçü şartlarına uygun ve düzenli olarak kullanılan kelime grubudur.” (*Reichl, 2002:188*) Formel ifadeler destanî şiirden ortaya çıkmakla birlikte zamanla hikaye, masal, fıkra vb. nesir anlatımların yapısında da tesbit edilmiş ve incelenmiştir.

Araştırmalar ortaya koymaktadır ki formel ifade, içinde olduğu dilin ve geleneğin şartlarına bağlı olarak şekillenir ve bir gelenekten diğerine mekanik olarak taşınmaz (*Reichl, 2002:188*). Dolayısıyla bir toplumun sözlü kültürünü, sözlü ürünlerini değerlendirmede olduğu kadar dil çalışmalarında da formel ifadeler önemli bir hareket noktasıdır.

Bu türden kalıplaşmış ifadeler, aynı dil ve geleneğin ürünleri oldukları için hemen hemen bütün Türk masallarında ortak kullanılan unsurlardır.

İncelediğimiz yirmi yedi Nogay masalından tespit ettiğimiz formelleri aşağıdaki gibi sınıflandırmaya ve değerlendirmeye çalıştık.

Ortak kültürümüzün bir nişanesi olan bu formeller “halk avızlama yaratıcılığının” yani anonim masallardan derlenmiş olması bakımından da ayrıca önem taşımaktadır. İlgili formeller şu yapı altında incelenmiştir.

I. Başlangıç (Giriş) Formelleri

1. *Sade giriş formelleri*

2. *Tekerlemeli giriş formelleri*

II. Başlayış (Geçiş) Formelleri

1. *Olayın geçtiği zamanı belirten geçiş formelleri*

2. *Dinleyicilerin dikkatini artırmak için kullanılan geçiş formelleri*

3. Uzun zamanı kısaca ifade etmek için kullanılan geçiş formelleri
4. Masal ortasında geçiş sağlamak için kullanılan tekerlemeli geçiş formelleri

5. Olayın birden oluşunu bildirmek için kullanılan geçiş formelleri
6. Uzun olayları kısaca ifade etmek için kullanılan geçiş formelleri

III. Aynı Olayın Tekrar Vukuunda

Kullanılan Formeller

1. Normal konuşma şeklinde olanlar
2. Bir varlığın tasviri ile ilgili olanlar

IV. Bitiş Formelleri

1. Çıplak bitiş formelleri
2. Şahsi bitiş formelleri
3. Özetleyen bitiş formelleri
4. Tekerlemeli bitiş formelleri
5. Âni bitiş formelleri

V. Çeşitli Formel Unsurları

1. Formel Sayılar
2. Formel Renkler
3. Zaman ve yer formelleri

I. Başlangıç (Giriş) Formelleri

Bunlar, anlatıcının, dinleyenleri masala hazırlamak için başvurduğu sade veya tekerlemeli formellerdir.

1) Sade Giriş Formelleri:

Anadolu masallarındaki “bir varmış bir yokmuş, evvel zaman içinde” li giriş formellerinin benzeridir. Nogay masallarında “burın”, “burın burın zamanda”, “erte erte zamanda” şeklinde kullanılır.

a) “burın” “eskiden” veya “burın burın” “çok eskiden” li girişler: “Burın kart pan kurta yaşaptılar.” (12/23) “Eskiden yaşlı bir karı koca yaşarmış.”, “Burın burın bir avılda sokır kobuzsı yaşagan.” (2/197) “Çok eskiden bir köyde kör bir ozan yaşarmış.”

b) “*burın-burın zamanda*” “çok eski zamanda”lı girişler: “*Burın burın zamanda Ak Töbe avılında yarlı kurtka yaşagan.*” (7/212) “Çok çok eski zamanda, Ak Töbe Köyünde fakir bir nine yaşarmış.”

c) “*erte-erte zamanda*” “ çok eski zamanda” lı girişler: “*Erte-erte zamanda, miñlagan yıllar artta...*” (1/238) “Çok eski zamanlarda, binlerce yıl geride...”

d) “*kaysı yılda*” “hangi yılda”lı girişler: “*Kaysı yılda bilmeymen, kaysı avılda mutkanman. Avıllardıñ birinde...*” (3/169) “Hangi yılda bilmem, hangi köyde unuttum, köylerin birinde...”

2- Tekerlemeli Giriş Formelleri:

Sade giriş formellerinin bir tekerleme ile zenginleştirildiği formellerdir. Burada söylenen sözler genellikle yalanlama ağırlıklı (*Sakaoğlu, 1973: 315-316*), (*suyun yanması, kanatsız kuşların uçması, dumansız ateş yakılması vs.*) iç kafiyeli sözlerdir. Burada söylenen olmayacak şeylerle dinleyici masala iyice hazırlanır. Bu ifadeler Nogay masallarında sade giriş formellerinin sonuna eklenir :

“*Burın burın zamanda, kamıs yanıp, suv küygende, kum yıyılıp tas bolganda, iyt yüyrigi tuvra yortkanda, at yüyrigi kıya yortkanda...* (25/38)” “*Çok eski zamanda, kamış tutuşup, su yandığında, kum yığılıp, taş olduğunda, itin hızlısı doğru koştuğunda, atın hızlısı eğri koştuğunda...*”, “*Erte erte zamanda, kanatsız kuslar uşkan zamanda, yapıraksız terekler yemis bergen zamanda, tuzsuz as asılganda tütin-siz ot yagılganda, taydıñ yamanı at bolganda*” (26/46) “*Çok eski zamanlarda, kanatsız kuşlar uçtuğu zamanda, yapraksız ağaçlar yemiş verdiği zamanda, tuzsuz aş pişirildiğinde, dumansız ateş yakıldığında, tayın işe yaramayanı at olduğunda.*”

II. Başlayış (Geçiş) Formelleri

Geçiş formelleri, masalda, bir olaydan başka bir olaya geçişte kullanılmakla beraber dinleyicilerin de dikkatini canlı tutan formellerdir. Geçiş formelleri Nogay masallarında şu şekildedir:

1) Olayın geçtiği zamanı belirten geçiş formelleri: Bunlar daha çok günlerden bir gündür:

“*Bir künniñ bir küninde*” (23/39) “Günlerden bir gün” “*Künlerdin bir küninde*” (27/56),

“*Bir aydıñ küninde*” (16/36) “Bir ayın bir günü” “*Sol vakıtta, sol şakta*” (3/169) “O vakitte, o çağda”

2) Dinleyenlerin dikkatini arttırmak için kullanılan geçiş formelleri: Beklenmeyen veya dinleyenlerin beklediğinin aksine bir olayı ortaya atmak şeklindedir. (*Sakaoğlu, 1999:59*) Nogay masallarında bu daha çok “*kelseler, karasa, deseñ, barsa barsıñ*” gibi sözlerle gerçekleştirilir :

“*Avılga kelseler, Zárbiykediñ toyı bolayatur .*” (20/43) “Köye gelseler ki Zárbiyke’nin düğünü oluyor.”, “*Karasa, bir yerde bir uvırt suv yok.*” (7/217) “Baksa ki bir yerde bir yudum su yok.”, “*Kendisi deseñ, yarım akıl.*” (1/238) , “*Ekinşi küñ hannıñ kızı üşin kürespege Yapay baradı, barsa barsın, el-halkka maskara bolıp kaytadı.*” (10/32) “İkinci gün hanın kızı için güreşmeye Yapay varır. Varırsa varsın, ele güne maskara olup döner.”

3) Uzun zamanı kısaca ifade etmek için kullanılan geçiş formelleri: Bazı olayların geçmesi için uzun bir süre gerekirken masal anlatıcısı dinleyicileri sıkılmamak için bazı formellerle bu süreyi kısaltabilir. Hafta , ay ve mevsimler birbirini çabucak kovalar :

“*Yuma ozdıma, ay ozdıma.*” (8/203) “Hafta mı geçti, ay mı geçti.” , “*Yaz ketti, küz yetedi.*” (8/201) “Yaz geçer, güz gelir.” , “*Bara tura olar yollardıñ ayırış yerine kelip toktaydılar.*” (12/24) “Gide dura, yolların ayrıldığı bir yere gelip dururlar.”

4) Masal ortasında geçiş sağlamak için kullanılan tekerlemeli formeller: Nogay masallarında, masal ortasında tekerleme pek kullanılmamıştır. Anadolu masallarındaki gibi “ az gitmek çok gitmek”li şekiller görülür. Bir yerden başka bir yere geçişi sağlarlar:

“Az ketime, köp ketime” (9/53) “Az mı gitti, çok mu gitti” , “Orta yoldan ozganda, tabanşası tozganda” (3/169) “Orta yoldan geçtiğinde, pençesi de eskidiğinde”

5) Olayın birden oluşunu bildirmek için kullanılan geçiş formelleri: Olayın aniliği Nogay masallarında daha çok “dakikanın içinde”, “tam o saat”, “göz yumup açınca kadar” anlamlarını ifade eden formellerle belirtilir :

“*Sol sáatley aygır da köz aldınnan yogaladı.*” (10/32) “Tam o saat aygır da göz önünden yok olur.”, “Köz yumup aşkanşa, kıskayaklıdıñ közlerin testi.” (5/233) “Göz yumup açınca kadar, kadının gözlerini deşti.”, “Takıykadıñ işinde sandık ta, abırgus ta yok boladılar.” (3/171) “Dakikanın içinde sandık da oburkuş da yok olurlar.”, “Takıykadıñ işinde buzday irip, yok boladı.” (4/227) “Dakikanın içinde buz gibi eriyip yok olur.”

6) Uzun olayları kısaca ifade etmek için kullanılan geçiş formelleri: Baştan geçen uzun olaylar Nogay masallarında “bastan uşka deyim” “başından sonuna kadar”, “tökpey şaşpay” “dökmeden saçmadan”, “habardı aytmak” “haberi söylemek” formelleriyle belirtilir :

“iştin kalay bolganın bastan uşka deyim aytkanda...” (20/44) “işin nasıl olduğunu başından sonuna kadar anlattığında...”, “Atasına tökpey şaşpay aytı.” (17/12) “Babasına, dağıtıp saçmadan (olduğu gibi) anlattı.”; “Ulına habardı aytıp baslaydı.” (4/227) “Oğluna olayları anlatmaya başlar.”; “Meñereyge öz habarın tizedi.” (15/47) “Meñerey’e kendi başından geçenleri sıralar.”

III. Aynı Olayın Tekrar Vukuunda Kullanılan Formeller

Bir masal içinde veya ayrı ayrı masallarda aynı olayın benzer şekilde vuku bulması halinde başvurulmuş formellerdir.

1) Normal konuşma şeklinde olanlar: Bu konuşmalar âdeta bir mısra, bir beyit gibi değiştirilmeden söylenen sözlerdir. Aynı olay tekrar meydana geldiğinde tekrar bu sözler söylenir : “*Kız kaarlanıp köl yagaga baradı em kamıska karap:*

Nar nar kamıs, nar kamıs, kak yarılıştı, nar kamıs deydi. Sonda kamıs “tars” dep yarıladı. Kızdıñ ızınnan köldiñ yagasına siñlisi Aysıluv keledi:

Nar nar kamıs, nar kamıs, kak yarılıştı, nar kamıs deydi. Kulak tındırıp kamıs yarıladı.” (23/40) “Kız üzülerek göl yakasına varır ve kamışa doğru:

Nar nar kamış, nar kamış, ikiye ayrıl, nar kamış der. O zaman kamış çat diye yararır. Kızın arkasından gölün kıyısına kızkardeşi Aysıluv gelir:

Nar nar kamış, nar kamış, ikiye ayrıl, nar kamış der. Kulak kabartarak kamış yararır.”

2) Bir varlığın tasviri ile ilgili olanlar : Bunlar da , olay bir kez daha aynen cereyan ettiğinde aynı şekilde kullanılan formellerdir. Bir varlığın tasviri de böyledir. Meselâ , güzel bir kız hep ay gibi parlaktır. Delikanlıların beli hep bir avuç, saçları altın sarısıdır. İhtiyarların sakalı dizine yetmektedir. Olağanüstü kahramanlar bütün dünyaca meşhurdur:

“Ayday aşık, künde yarık kız” (15/49) “Ay gibi aydın, güneş gibi parlak kız”, “Ayday árüv kızı bolıptı.” (19/27) “Ay gibi güzel kızı olur.”, “Boyu kayın terektey uzun, beli bir uvıs, yavırını yayday.” (14/63) “Boyu kayın ağacı gibi uzun, beli bir avuç, göğsü yay gibi.”; “Ak attıñ üstindegi atlıdıñ beli bir uvıs bolıp...” (9/56) “Ak atın üstündeki atının beli bir avuç gibi...”, “Bir karasañ, miñ karaganday altın şaşlı yas.” (1/245) “Bir baksan, bin kere bakacağın altın saçlı genç.”; “Sakalı tizine yetken kart” (12/24) “Sakalı dizine yeten ihtiyar”, “Sav dünyaga belgili aydan túsken altı baslı yılan” (7/12) “Bütün dünyaca meşhur aydan inmiş altı baslı yılan”

IV. Bitiş Formelleri

Olayların tamamlanmasından sonra anlatıcı masalı uygun bir şekilde bitirir. Bunun için de kısa veya uzun bir bitiş formeli kullanır. Nogay ma-

sallarında daha çok “oñıp ösmek” “mutluluğa ermek”li sade bitiş formelleri kullanılmıştır.

1) Sade bitiş formelleri: Masaldaki olaylar basit bir şekilde bitirilir. Bu tür bitişlerde en çok “oñıp-ösmek, toy etip oñıp-ösmek ” formeli kullanılır.

a) “ Oñıp-ösmek” (mutluluğa ermek) : “Kart pan kurtka oñıp-ösip yaşap kaladılar.” (11/7) “Yaşlı karı koca mutluluğa erip yaşayıp giderler.”

b) “ Toy etip oñıp-ösmek” (düğün yapıp mutluluğa ermek) :“Zármambet bolsa, yanı süygen kızı Zárbiykedi anasınıñ üyine ákelip, toyın etip, onı man oñıp-ösip yaşap kaladı.” (20/44) “Zármambet ise, gönlünün sevdiği kızı Zárbiyke’yi anasının evine getirip, düğününü yapıp, onunla mutlu yaşayıp gider.”

c) “Toy etip habarlav” (düğün yapıp bahsetmek) :“Yılga deyim avıldaşlar sol toydıñ akında habarlap bezbeydiler.” (8/206) “Köydekiler, bir yıl boyunca bu düğün hakkında konuşmaktan bıkmadılar.”

2) Şahsî bitiş formelleri: Burada sade bitişe çeşitli ilaveler yapılır. Bitiş formelleri arasında, anlatanın olay yerinden geldiğini söylemesi şeklinde teminat formeline de rastlanmaktadır. Anlatıcı, yapılan düğünde yer aldığını belirterek masalı inandırıcı hale getirir:

“Sol toydıñ bavırsagınıñ dámi sölege deri de tilimniñ uşında.” (6/212) “Bu düğünün tatlısının lezzeti hâlâ da dilimin ucunda.”

3) Özetleyen bitiş formelleri: Masal, bir nasihatle, bir anafikirle bitirilir. Bu bazen atasözü ile belirtilir. “Ulı yiğit bolsa, anaga korlık yok, kızı yigit bolsa, anaga betlev yok, degenler bizim ata babalarımız.” (7/217) “Oğlu yiğit olsa, anaya aşağılanma yok, kızı yiğit olsa anaya kötülük yok diyenler bizim atalarımız.”, “Sonnan soñ tácel kırsızlardı, kirli kollı baylardı, obırlık sürgen ogırsızlardı yıydan yıyı yoklap başlagan degendi aytadılar sölege deyim de aytarlar.” (13/62) “Bundan sonra Azrail, hırsızları, eli kirli zenginleri, kan emici uğursuzları tez tez yoklamaya başlamış şeklindeki sözü söylerler, bugüne kadar da söylemektedirler.”

4) Tekerlemeli bitiş formelleri:

Nogay masallarında tekerlemeli bitiş formelleri pek kullanılmamıştır, bir örneğine rastlayabildik :“Üyken toy ettiler. Sol toydı körgenler, simirip serbet işkenler, bal börekler yegenler, şaşırtıp toyda oynaganlar, toydıñ habarın avız avızdan aytıp bu küнге yetkistkenler.” (1/252) “Büyük düğün yaptılar. Bu düğünde bulunanlar, nefes almadan şerbet içmişler, bal börekler yemişler, saçılıp düğünde oynamışlar, düğünün bahsini ede ede bugüne yetiştirmişler.”

5) Âni bitiş formelleri: Masal, beklenenden kısa veya farklı bir sonuçla bitiriliverir. İncelediğimiz masalarda bunun örneğine rastlayamadık. Yalnız bir örnekte hiçbir bitiş formeli kullanılmadan masal sürpriz bir olayla bitirilmiştir: Kurtka börige, kart ayuvga aylanadı.” (24/54) “Yaşlı kadın kurda, adam da ayıya döner.”

Çeşitli Formel Unsurlar

Yukarıda bahsi geçen formellerden başka masalın çeşitli yerlerinde de sayı, renk, zaman ve yerle ilgili formeller de görülür.

a) Formel Sayılar

Nogay masallarından tespit ettiğimiz formel sayılar “bir, üç, yedi ve dokuz” dur. Bunlardan üç sayısı o kadar çok geçmektedir ki âdetâ üç sayısı üzerine odaklanılmıştır. Yedi sayısının Anadolu masallarında, “yediyıl, yedigün” gibi zaman belirtici olarak kullanılmasına rağmen Nogay masallarında tek tük geçtiği görülür. Dokuzun durumu da aynıdır.

1) Üç sayısı:

Zamanla ilgili olanlar: “üş kün” (4/227, 5/234, 1/242,247,248...), “üş kün üş ke- şe”(4/220, 1/244, 14/67), “üş yuma” (1/244) “üç hafta”, “üş ay” (14/69, 5/233,234), “üş yıl” (14/71)

İnsanlarla ilgili olanlar: “üş kisi” (1/247), “üş kız” (27/56), “üş egiz kız” (9/51) “üç ikiz kız”, “üş bätir” (20/44) “üç yigit”, “üş ul” (10/29) “üç oğul”

Tabiat üstü varlıklarla ilgili olanlar: “üş dav” (11/5) “üç dev”,

Eşya ile ilgili olanlar: “üş altın mık” (4/226) “üç altın çivi”, “üş şekek suv” (11/6) “üç kova su”, “üş buvım otın” (11/6) “üç boğum odun”

Diğerleri: “üş yak” (12/26) “üç taraf”, “üş alma” (27/56), “üş kere” (3/171), “üş yol” (12/26)

2) Yedi Sayısı

“Yeti ögizdiñ köni” (15/49) “yedi öküzün gönü”, “yedi kabat” (9/249) “yedi kat”

3) Dokuz Sayısı

“togız temir kaya” (9/250) “dokuz demir kaya”, “togız keme” (9/250) “dokuz gemi”

4) Bir sayısı

“Bir ögizdiñ etin bir mezigilde aşaydılar.” (17/12) “Bir öküzün etini bir defada yerler.”

“On uyuklasa da, bir kere tūsine enmedi.” (9/52) “On uyusa da bir kere düşünē inmedi.”

b) Formel Renkler

Bu formeller daha çok sıfat olarak kullanılır. Nogay masallarında bazı unsurların değışmez rengi vardır. Saç genellikle altın rengindedir. Anadolu masallarındaki gibi “kara”, kötü niyeti, mutsuzluğu ve felâketi sembolize eder. “Ak”, mutluluk, temizlik ve aydınlıktır. Renklerden daha çok ak ve kara kullanılmıştır. Bunun yanında “altın”, “gök”(mavi), “sarı” renkleri de geçer.

1) Kara Renk

Hayvanlarla ilgili olanlar:

“kara mısıık” (1/251) “kara kedi”, “üyken kara iyt ” (4/226) “büyük kara köpek”, “kara böri” (4/226) “kara kurt”

Giyeceklerle ilgili olanlar: “kara baylav” (5/233) “kara eşarp”, “kara kiygen atlular ”

(5/236) “kara giyen atlular”, “kara yavlık” (15/236) “kara yazma”

Diğerleri: “kara yüzli nâlet ” (1/249), “kara kün ” (7/213), “kara niyetli” (1/239)

2) Ak Renk

Giyeceklerle ilgili olanlar: “ak başlık, ak köylek, ak şepken, ak şıba” (5/229) “Ak başlık, ak gömlek, ak cepken, ak elbise”, “ak kurcın” (5/231) “ak kese”, “ak karday orın”, (14/67) “Ak kar gibi yatak”

Diğerleri: “ak köğerşin” (1/243) “ak güvercin”, “ak ayran” (5/235), “ak atlar” (14/69)

3) Sarı Renk

“Sarı yılan ” (4/228) , “sarı töbe”, (4/228) “sarı tepe”, “sarı artpak”, (4/228) “sarı heybe”

Şu örnekte ise üç rengi bir arada görüyoruz: “Kara bulaktan suv işseñ at bolarsıñ, ak bulaktan suv işseñ, eşki, kök bulaktan suv işseñ, koy bolarsıñ. ” (23/40) “Kara pınardan su içersen at olursun, ak pınardan su içersen keçi, mavi pınardan su içersen koyun olursun.”

c) Zaman ve Yer Formelleri

“Üç” sayı formelinde belirttiğimiz gibi zaman için daha çok “üç”, kullanılmıştır: üç gün, üç ay vs. Yer olarak, Nogay masallarında da olayların cereyan ettiği yer kesin belli değilse de daha çok ırmak kenarları, köylerden

biri, bazen de isim verilmiş bir köy kullanılır: “*Ondan uzak olmayan yerde*” şeklinde belirsiz bir yer ifadesine rastlanır, üç ayırım yola gelinir, fakat bu yol neresidir, bilinmez.

“*kişkey yilinşik boyında*” (5/229), “küçücük bir ırmak boyunda”, “*Onıñ hanlığı üyken suvdıñ argı yagında orınlasıptı.*” (9/56) “Onun hanlığı büyük nehrin öte tarafında kurulmuştu.” “avıllardıñ birinde” (3/169) “köylerin birinde”, “*ak töbe avılında*” (7/212) “ak töbe köyünde”, “*bulardan uzak bolmağan yerde*” (11/6) “bunlardan uzak olmayan yerde”, “*ayırgış yolga yetip*”(15/47) “yolların ayrıldığı yere gelip”

Görüldüğü üzere, bu formeller Nogay masallarına akıcılık ve renk katmanın, onları eğlenceli bir hale getirmenin yanında Nogay Türkünün katıksız sade Türkçesini, onun espri ve güzellik anlayışını da gözler önüne sermektedir. Bu formellerden özellikle “*künlerdiñ bir küninde*”, “*az kettime köp kettime*”, “*ayday áriiv*” “ay gibi güzel” örnekleri Anadolu masallarındaki formellerle hemen hemen aynıdır.

Karşılaştığımız bazı farklı yapı ve ifadeler ise, farklı mahallî çevrelerin tesiriyle oluşmuş veya değişmiş örneklerdir.

Kanaatimizce, benzer yada farklı olan formel örneklerin daha ayrıntılı bir incelemeyle isim-sıfat çeşitlemeleri, tekrarlanan kelime grupları, uzunluk-kısalık durumları, işlev ve anlam ölçüleri gibi farklı gramer açılarından ele alınması ve değerlendirilmesi Türk dili ve kültürü için faydalı olacaktır.

Bir örnek teşkil etmesi bakımından, formel ifadelerini incelediğimiz Nogay masallarından birini, orijinal ve Türkiye Türkçesine aktarılmış şekilleriyle veriyoruz.

Üş Kız Em Yeztırnak

Burın-burın zamanda bir kart pan kurtka yaşagan, olardıñ *üş* kızı bolgan. *Künlerdiñ bir küninde* kart tuvar bagıp, bek arıp kaytadı em kızlarınıñ *üykene* karap:

- Belimdi şeştağı, -dep tileydi,
- Beliñe yılan oratılısın, -deydi de kızı ketedi,
- Ekinşi kızına tilegende, ol da:
- Kullık eteyatırman, körmeysiñ-me, - deydi.

Üşinşi kızı da basın sıpiradı. Bolmaganda, ol kurtkasına baradı. Kurtkası belin şeşedi em karttıñ belinnen *üş* alma tıgırıp, yerge tüsedı. Kızları almalar-ga yuvırıp kelgende, kart:

- Belimdi kim şeşken, alma sonıki, deydi.

Ekinşi kün kart kızlarına:

- Alma yıymaga barasızba ? – deydi.

Kızları süyinip, barmaya razı boladılar. Kart kurtkasına dört dorba tiktire-di, üş dorbadiñ astın tesik ettiredi. Kurtka dorbaları ázirleydi em kart kızları man almaga dep ketediler.

Kart öziniñ dorbasın tez toltıradı da: “Endi men biraz agaş yarayım”, dep ketedi. Agaşlıktıñ şetinde bir terekke eki kurı agaştı baylaydı da, kart üyine ketedi. Yel eki agaştı biribirine sokkanda, şıgatağan davazdı esitken kızlar: “Atamız agaş yaradı”, dep kıynalmay, alma yıya berediler. Almaları tesikten tüsip, dorbaları bir de tolmaydılar.

Karaña bolganda kızlar, agaş davazı şıkkın yerge yuvırıp baradılar. *Karasalar*, ataları yok, bayağı eki agaş biribirine sogılıp turı. Bular yılaydılar, üyge kaytpaga yol izleydiler tappaydılar. Kızlardıñ birisi terekke karap minedi em alısta bir ot yarım köredi. Sol yarıkka karap barıp, yelmavızlar yaşaytağan üyge kelediler. Munda üş yelmavız kurtka yaşaydı eken, olardıñ Yeztırnak atlı yiyeni de bar eken.

Yelmavızlar kızlardı hoş körip yolıgadılar, kondıradılar. Ertengisi kün kurtkalar toyga keteyek bolıp ázirlediler em kızlarga aytadılar:

- Yeztırnaktı oynatarsız, üstin yuvarsız, bizim keleyegimizge bireviñizdi soyıp, et asıp ázirlersiz.

Kızlar korkadılar, ne etyeklerin bilmey, yılaydılar, soñ Yeztırnaktı soyadılar da, tırnağın kazannıñ eñ astına saladılar. Kiyimin de yuvadılar em ilediler, özleri kaşıp ketediler.

Yelmavızlar üyge kaytadılar. Karasalar, kir de yuvılğan, et te asılaytır. “E e, kızlar Yeztırnaktı kıldırıp ketken bolarlar”, dep oylaydılar olar. Et pisip ázir bolganda, aşap baslaydılar. Aşay aşay, olar yeztırnaktı körediler em bárin de añlaydılar. Yelmavızlardıñ üşevi de kızlardı kuvıp ketediler. Kızlar özleri men bastarak em biyala alğan ekenler. Yelmavızlar ene mine olarga yetemiz degende, kızlardıñ birisi: “*Artımız tegenek bolsın, aldımız tegis yol bolsın*”, dep bastarak taslaydı. *Sol saatley* kızlardıñ ozgan yolında üyken üyken kalın tegenekler ösediler. Yelmavızlar sonda yetip, kızlardan:

- Siz kalay öttiñiz? dep soraydılar.

- Şeşinip öttik, deydi kızlar.

Yelmavızlar da şeşinip, tegenekler arasınnan tırnalıp soyılıp, ne de bolsın şıgadılar. Tağı da kuvıp baslaydılar.

Sonda kızlar: “*Artımız üyken köl bolsın, aldımız aşık yol bolsın*”, dep biyaladı taslaydılar. *Sol saat* üyken em teren köl boladı. Yelmavızlar külge yetip:

- Siz kalay şıktıñız munnan? dep soraydılar. Kızlar:

- Şaşlarımızga birer üyken tas baylap şıktık, deydiler, Yelmavızlar, üyken üyken taslar tavıp, şaşlarına baylap, külge atıladılar da, batıp kaladılar.

Kızlar aman esen üyelerine kaytadılar em ata anasın tıñlap, olardı süyip em sıylap, *oñıp ösip yaşap* kaladılar.

Üç Kız ve Kurşuntırnak

Çok eski zamanlarda bir ihtiyar karı koca yaşarmış. Onların üç kızı varmış. Günlerden bir gün ihtiyar adam hayvan bakmaktan çok yorulup eve dönmüş ve kızlarının en büyüğüne:

-Belimi çözer misin, demiş.

-Beline yılan sarılsın, diyerek kızı gitmiş.

Ortanca kızından istediğinde , o da:

-İş yapıyorum, görmüyor musun, demiş.

Üçüncü kızı da başını çevirmiş. Olmayınca, karısına gitmiş. Karısı belini çözmüş ve ihtiyarın belinden üç elma yuvarlanarak yere düşmüş. Kızları elmalara koşup gittiğinde ihtiyar adam:

-Belimi kim çözdüyse elma onundur, demiş.

Ertesi gün ihtiyar adam, kızlarına:

-Elma toplamaya gidiyor musunuz? demiş.

Kızları sevinerek, gitmeyi kabul etmişler. İhtiyar, karısına dört torba diktirmiş, üç torbanın altını delik bıraktırmış. Karısı, torbaları hazırlamış ve adam kızları ile elma toplamaya gitmiş.

İhtiyar adam, kendi torbasını çabucak doldurmuş ve “şimdi ben biraz odun kırayım” diyerek gitmiş. Ormanın kenarında bir ağaca iki kuru odunu bağlamış ve evine varmış. Rüzgar iki odunu birbirine vurdukça çıkan sesi işiten kızlar: “Babamız odun kırıyor” diyerek endişe etmeden elma toplamaya başlamışlar. Elmaları delikten düşerek, torbaları hiç dolmamış.

Karanlık çöktüğünde kızlar, odun sesi gelen yere doğru koşup gitmişler. Baksalar ki babaları yok, iki odun birbirine vurup duruyor. Bunlar ağlarlar, eve dönmeye yol ararlar, ancak bulamazlar. Kızlardan birisi ağaca çıkar ve

uzakta bir ateşin ışığını görür. O ışığa doğru giderek, cadıların yaşadığı eve gelirler. Burada üç yaşlı cadı yaşıyormuş. Onların kurşuntırnak adlı torunu varmış.

Cadılar kızları hoş bir şekilde karşılayıp konuk etmişler. Ertesi gün yaşlı cadılar düğüne gitmek isteyip hazırlanmışlar ve kızlara şöyle demişler:

-Kurşuntırnağı oynatırsınız, üstünü başını yıkarsınız, bizim gelmemize yakın birinizi kesip, etini pişirip hazırlarsınız.

Kızlar korkarlar, ne yapacaklarını bilmeden ağlamaya başlarlar, sonra Kurşuntırnak'ı keserler ve tırnağını kazanın en altına atarlar. Giysisini de yıkayıp asarlar, kendileri de kaçıp giderler.

Cadılar eve dönerler. Baksalar ki kirliler yıkanmış , et de pişmektedir. “Demek, kızlar Kurşuntırnağı gezdirmeye gitmişler” diye düşünürler. Et pişip hazır olduğunda yemeye başlarlar. Yerken yerken, kurşuntırnağı görmüşler ve her şeyi anlamışlar.

Cadıların üçü de kızları takibe çıkmışlar. Kızlar yanlarına tarak ve ayna almışlar. Cadılar, “işte şimdi onlara yetiştik” dediklerinde kızların biri: “Ardımız diken olsun, önümüz düz yol olsun” diyerek tarağı atmış. Tam o vakit kızların geçtiği yolda büyük büyük kalın dikenler bitmiş. Cadılar oraya gelip, kızlardan:

- Siz nasıl geçtiniz? diye sormuşlar.
- Soyunarak geçtik, demiş kızlar.

Cadılar da soyunup, dikenlerin arasından yaralana berelene, nasıl çıkmışlarsa çıkmışlar. Yine takibe başlamışlar.

Kızlar o zaman: “Ardımız büyük göl olsun, önümüz açık yol olsun” diye aynayı atmışlar. O vakit büyük ve derin bir göl oluşmuş. Cadılar göle geldiklerinde:

- Siz nasıl çıktınız buradan? diye sormuşlar. Kızlar da:
- Saçlarımıza birer büyük taş bağlayarak çıktık, demişler.

Cadılar, büyük büyük taşlar bularak, saçlarına bağlayıp, göle atılmışlar ve batıvermişler.

Kızlar sağ sâlim evlerine dönmüşler ve ana babalarını dinleyerek, onları sevip sayarak mutlu bir şekilde yaşamışlar.

Taranan Masallar

1. Altınşaş, Bulatukova, Elena, Altınşaş, Çerkessk, 1994
2. Kobızşı, “ “ “ “
3. Nepsukar Karatay, “ “ “ “
4. Sarı Yılan, “ “ “ “
5. Sokır Ayşat, “ “ “ “
6. Suvhan, “ “ “ “
7. Tuzlı Atık, “ “ “ “
8. Váliy, “ “ “ “
9. Altınşaş, İnalov, Boris; Aybazova, Hadcat, Kök Börk, Çerkessk, 1991
10. Atadıñ Ösiyeti, “ “ “ “
11. Áyleker Dav, “ “ “ “
12. Biysoltan, “ “ “ “
13. Elgezer Men Ácel, “ “ “ “
14. Karlıgaş, “ “ “ “
15. Küntuvarhan Man Künbatarhan Em Olardıñ Ávletleri, “ “ “ “
16. Máryem Pelvan, “ “ “ “
17. Ünbatır, “ “ “ “
18. Yarıakıl Sav Bolgan, “ “ “ “
19. Yılıkışı, “ “ “ “
20. Zármambet, “ “ “ “
21. Bátirhanniñ Kılıbı, Kalmıkova, S.A., Mám Mám Mámeteke, Çerkessk, 1992
22. Böridiñ Korlıgı, “ “ “ “
23. Nar Kamıs, “ “ “ “
24. Nepsili Kurtka, “ “ “ “
25. Til Bálesi, “ “ “ “
26. Tülki Men Bödene, “ “ “ “
27. Üş Kız Em Yeztırmak, “ “ “ “

KAYNAKÇA

Kıraç, Ekrem, 1996, Divriği Masalları, Cumhuriyet Üniv .Sosyal Bil. Ens. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas

Reichl, Karl, 2002, Türk Boylarının Destanları, Çev.Metin Ekici, Ankara

Sakaoğlu, Saim, 1999, Masal Araştırmaları, Ankara

Sakaoğlu, Saim, 1973, Gümüşhane Masalları, Ankara